

A művészet láthatóvá teszi a kort

Bevezető sorok Mattis Teutsch János Művészetideológiájához

Kik most élünk, mink is örülünk,
Bár utódainknak fog Mennyország jutni,
Ez a miénk szíveink által,
Bennünk ragyog, él, mert mi gondoltuk ki.

ALY ENDRE

Sohasem volt olyan türelmetlen a művészet, mint az időszámításunk utáni XX. évszázad eddigi hetven évében. S különösen az első két-három évtizedben, amikor az előérzetek, váraakozások és próféciaik megkülönböztetett hevességgel törtek fel a legérzékenyebb idegrendszerekből, s bár a művészet sohasem járt a társadalmi változások előtt, nem is sürgette meg azokat annyira hatékonyan sohasem, mint a klasszikus avantgarde osztagai.

E század elején nem elég művészi tettel vallani a kor szellemi valóságáról — a korszak legkiemelkedőbb mesterei írásban is (többnyire tételesen) kifejtik programjukat az új művészet elveiről, értelméről, megvalósíthatóságáról. A tárgyias ábrázolástól a mind elvontabb jelrendszerek felé távolodó európai művészetet — alapvető egyéniségeiben és szándékaiban — nem az elarisztokratizálódás, nem a művészetet értő tömegektől való elszakadás törekvése hatja át, ellenkezőleg: a tudományos és társadalmi haladáshoz méltó, tehát egy másfajta belső rend szerinti művészi vizualitás igénye és akarása.

Marinetti Első politikai kiáltványát már egy év múlva, 1910-ben követi a Balla, Boccioni, Carrà, Russolo és Severini fogalmazásában megjelenő Futurista festők kiáltványa, az expresszionizmus és a Dada aztán valósággal ontotta az önigazoló- és vita-iratokat (s elsősorban a legtudatosabb újítók, Kandinszkij, Macke, Klee, Kaszák), hiszen csakhamar fölismerték a hagyományos valóságtükréztől való távolodás ütemének az irrealitását, s az ebben leselkedő veszélyt művészet és közönség kapcsolatára.

Amikor 1931-ben a brassói Mattis Teutsch János Művészetideológiája (Kunst-ideologie. Müller und J. Kiepenheuer Verlag. Potsdam) megjelent, a modern művészet elméleti megalapozása régóta befejeződött. Könyve nem tekinthető sem elkésett hozzászólásnak, sem újabb, esetleg összetettebb program-változatnak — némileg összefoglalás már, a XX. századi művészet értelmét kutató nyugtalanság egyik legrendszerezettebb és legépitőbb jellegű manifesztuma.

„Ez a könyv bemutatja az új művészet alapjait — írja az Előszóban. — Vázolja az átmenetet a passzív művészetéről az aktív művészetre.“ Megőrzi tehát a század eleji avantgarde-kiáltványok kizárólagosságra jogot formáló hangját, de szerzője lényegesen más távlatokban gondolkodik, mint kortársai, annak az alkotónak a tudatosságával szemléli és magyarázza a mű-építés folyamatát, aki — mint kommunista, a Román Kommunista Párt egyik legrégebbi művész-tagja — közvetlenül is felelősnek érzi magát a társadalmi megbízatás, a történelmi rendelés valóra váltásáért.

Művészi fejlődésében ekkor már túljutott a nonfiguratív expresszionizmus korszakán (s az egész életmű vizsgálatából kiderül, hogy absztrakt korszaka valóban a kifejezési eszközök felhalmozásának és tisztulásának az ideje volt), s különösen 1925-től, az Amerika és a Kék lovas megfestésétől kezdve egyre jelentősebb szerephez jut műveiben a szín, vonal és forma önálló kifejezőerejével szemben az emberi alak funkciója. Fokról fokra zajlik le műtermi laboratóriumában az a folyamat, amelyet a Művészetideológia 84. lapján így hirdet meg: „Hagyomány nélküli műszaki civilizációnk megteremti saját műformáját, saját új embertípusát.“

A modern művészetben oly gyakran jelentkező eszköz-misztifikációkkal, kompozíciós zűrzavarral és oldottsággal (de a magatartás nélküli naturalista tükrözéssel is) szinte a középiskolai tankönyvek tér- és síkmértani ábráival rokon példatárat szegez szembe, egy tudatosan demisztifikált alkotói módszervizsgálatot, amely a képzőművészeti sík mozgatóból származó hatások, dinamikai törvények és jelenségek meghatározásából kiindulva a művészet végcéljainak a definíciójához ível: „Az új ember átfogja a világot, a világ fölemeli őt”; „a nagy párhuzam: a természeti formákat legyőzi a művészet — a természeti erőket legyőzi a technika.“

Szinte szemünk láttára, lapról lapra haladva szerkeszti meg a képzőművészeti ábrázolás alapelemeiből jövő új arányait fizikai felépítésében hordozó-megtestesítő embertípust, a fizikai és szellemi tökéletesség, egy, saját meggyőződése szerint is csak a szocializmusban elérhető, magas fokú kultúra teremtőinek és hasznélvezőinek a típusát — amelyről a modern biológia és szociológia ma már statisztikai adatokkal mint az emberiség fejlődésének egyik tüneteiről értekezik.

A Művészetideológia a marxista gondolkozású Mattis Teutsch ars poeticája (ennek a vázlatkönyvnek az alapján készítette el, a következő években, sajnos, soha meg nem valósított freskó-sorozatának a terveit az új társadalomról, a dolgozó, pihenő, alkotó, sportoló új emberi közösség arculatáról), s szövegeinek olykor az érthetlenség határát súroló tömörsége, lakonikus kijelentő módja híven tükrözi művészi törekvéseinek lényegre törő, céltudatos szellemét, amelyről újra csak a Művészetideológia lapjain vall: „A kor műfomája meztelen, cicomátlan, az igazság és a tisztaság hordozója.“

Közvetlenül a mű potsdami megjelenése után Szemlér Ferenc hozzákezdett a szöveg magyarra ültetéséhez. Közbejött akadályok miatt azonban végül is a Művészetideológia akkor nem jelenhetett meg a művész anyanyelvén. Most, Ritoók János fordításában először bocsátjuk közre a teljes szöveget, néhány jellemző ábra kíséretében, hogy ezzel is elősegítsük a Mattis Teutsch életművet alig ismerő romániai magyar közönség közeledését legeurópaibb rangú XX. századi művésznk mindmáig érvényes alkotói programjához.

Banner Zoltán

